

Jussi Hanska & Kirsi Vainio-Korhonen, red., *Huoneentaulun maailma: Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle* (SKS:n toimituksia 1266:1), Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 407 s.

Huoneentaulun maailma, eller på svenska *Hustavlans värld*, är första delen i den nya finska utbildningshistorian (*Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia*) som har fått ekonomiskt stöd av det finska utbildningsdepartementet, Alfred Kordelins stiftelse, Finska kulturfonden och Vetenskapliga samfundens delegation. Finlands utbildningshistoria fram till 1860-talet har delats upp i sex kapitel som dels ger en kronologisk och dels en tematisk överblick över ämnet. Medan Jussi Hanska och Anu Lahtinen presenterar den finska utbildningshistorian från medeltiden fram tills 1500-talets slut (s. 17–111) står Timo Joutsivuo för tiden mellan ca 1600 och 1860 (s. 112–183). Därutöver fördjupar Liisa Lagerstam och Jessica Parland-von Essen vår kunskap om adelns uppfostran och utbildning (s. 184–220), Kirsi Vainio-Korhonen om yrkesutbildningar för handel och hantverk (s. 221–257), Esko och Tuija Laine om kyrkans roll för folkets (ut-)bildning (s. 258–312) och slutligen Marjatta Rahikainen om egna och främmande barn samt barn till tiggarfolk (s. 313–355).

Bokens upplägg förmedlar således en någorlunda ovanlig – men just därför mycket fyllig – bild av uppfostrans och utbildningens historia: Till skillnad från äldre arbeten, t.ex. Georg Brandells *Svenska undervisningsväsendets och uppfostrans historia* (Lund 1931) som i mångt och mycket orienterade sig i den institutionella historien och den stora berättelsen som granskar normativa dokument, kyrkans och politikens målsättning med utbildningen etc., så är det nu mera en utbildningshistoria underifrån som frågar inte bara efter det teoretiska ramverket för utbildningen utan också efter den praktiska tillämpningen eller det som så fint på tyska skulle betecknas med *Bildungswirklichkeit*. På ett exemplariskt sätt går detta att avläsa i Jussi Hanskas och Anu Lahtinens samt i Esko och Tuija Laines bidrag.

Detta betyder dock inte att en beskrivning av ramverket, teorin och makrohistorien saknar betydelse, den har dock – med en viss reservation som skall kommenteras nedan – inte längre samma framskjutna roll som den hade i

tidigare beskrivningar. Att fokus har flyttats till en historia som berättas mera underifrån syns t.ex. i den omständigheten att finska studenters studieresor till utlandet inte har fått en fördjupningsartikel. Informationen om de akademiska peregrinationerna finns givetvis med i de olika bidragen. Att detta ämne, som tidigare har beforskats utförligt av finska historiker som t.ex. Simo Heininen och Jussi Nuorteva inte får större plats tycks mig ändå vara talande för bokens hela upplägg. Med en nypa salt kan man nog säga att boken vill beskriva uppfostrans och utbildningens historia som folkets samt människornas historia. Även den kyrkliga och politiska elitens utbildning har sin given plats i denna historiska berättelse, men den kompletteras med en bredare beskrivning.

Redan i inledningen ('Johdanto', s. 12–21) påpekar Jussi Hanska, Kirsi Vainio-Korhonen och Marjatta Rahikainen två för boken mycket betydelsefulla saker. För det första adresserar de källproblematiken som förhindrar att man kan dra säkra slutsatser om t.ex. uppfostrans och utbildningens institutionalisering, teoretiska grundval och den praktiska tillämpningen. För det andra påpekas att en rad av bidragen i *Huoneentaulun maailma* är – just p.g.a. källäget – att betrakta som grundforskning.

Gång på gång påpekar Jussi Hanska och Anu Lahtinen i sin beskrivning av medeltidens och reformationstidens utbildningshistoria hur bristfälliga källorna är och hur svårt det kan vara att dra säkra slutsatser. Jag vill faktiskt ge en eloge åt Jussi Hanska och Anu Lahtinen eftersom de adresserar genomgående detta ytterst viktiga heuristiska problem för den historiska forskningen om senmedeltiden och 1500-talet i Norden. Det händer nämligen annars alldeles för ofta att det dras orimliga slutsatser med källor i handen som faktiskt är – inte minst på grund av omfattande arkivaliska förluster – mycket begränsade, både med hänsyn till sitt omfång och innehåll. Hanska och Lahtinen presenterar sitt underlag, de jämför situationen i Finland med den i hela det svenska riket eller i Europa och bygger sina hypoteser och diskuterar vilka slutsatser verkar vara de mest rimliga. Allt detta kan dock bara göras eftersom Hanska och Lahtinen verkligen har koll på sitt material, de följer humanismens anspråk att gå tillbaka till källorna och kan därför också – oftast *sine ira et studio* – kritisera tidigare forskning. I påståendet att Nådendals kloster var liten och att dess betydelse för utbildningen inte skall överdrivas (s. 36) ligger givetvis också en implicit kritik av en nationalromantisk syn av birgittinernas verksamhet. Kritiken mot en förvanskad syn på predikan som hävdade att predikandet under medeltiden skulle ha varit på latin är däremot mera explicit (s. 105–110).

Vid min första lektyr av Hanskas och Lahtinens bidrag tyckte jag att ingenting saknades. Tvärtom, eftersom de lyfter fram ett källunderlag som är bredare, livligare och bättre tolkat än det mesta jag har läst om nordisk utbildningshistoria, så blev jag mer än nöjd. När jag sen hade läst hela boken och återgick till det första undersökande kapitlet blev jag dock lite mindre nöjd. Medan Hanska och Lahtinen hade gett mig mycket ny kunskap om t.ex. skolans framväxt, betydelse och dess möjliga curriculum m.m. under medeltiden samt om barnens och lekens roll, om kvinnornas andel i bildningen och utbildningen o.s.v. så önskade jag ändå att få mera insyn i det som hände med uppfostran och

utbildningen under och efter reformationen. Visst, det viktigaste finns nog med, men efter att jag verkligen ha fått veta mycket upplysande i synnerhet tack vare många nya och spännande källor, så saknade jag liknande resultat knutna till reformationens *Bildungswirklichkeit* redan på 1500-talet i Finland.

Mycket påtagligt blev denna brist när jag gick vidare till bokens andra bidrag, Timo Joutsivuos presentation av den finska utbildningshistorien efter år 1600. Här har nämligen plötsligt bytts fokus i den historiska framställningen. Medan Hanska och Lahtinen grävde fram nya källor, tolkade, kontextualiserade och berättade mera "underifrån" än det har varit brukligt tidigare, så berättar Joutsivuo den gamla goda berättelsen om konungar, förordningar, universiteten och stora män. Detta behövs givetvis också, men det finns en tendens till att detta blir skåpmat jämfört med den smakrika närproducerade råvara som Hanska och Lahtinen skördade. Och när Joutsivuo oprövat hävdar att bildningsnivån sjönk under reformationen p.g.a. Gustav Vasas reformationsverk blir man lite mörkrädd (s. 112). Vad är tertium comparationis kan jag fråga mig? Hur mäter man sjunkandet i bildningsnivån när jag just lärde mig av Hanska och Lahtinen hur bristfällig det källunderlaget är som berättar om tiden mellan ca 1300 och 1600? Hur tolkas i samband med detta omständigheten att Uppsala universitets verksamhet sinade ut redan före reformationen? Eller att studieresor till utlandet fortsatte och ökade i antal? Att det nu trycktes böcker på finska?

Skulle det inte ha behövts samma investigativa metod som Hanska och Lahtinen tillämpar på en stor del av sitt material för att komma fram till hur undervisningens verklighet under reformationsårhundradet i det svenska riket verkligen såg ut? Och om materialet om Finland tiger kunde man ha – såsom det gjordes i andra fall också – tagit Sverige som exempel och jämfört med läget där. Då skulle man t.ex. kunna se ett stort inflöde av reformatorisk litteratur i (halv-)privata och mera offentliga boksamlingar redan på 1500-talet, i synnerhet Melanchthons pedagogiska och teologiska arbeten. Eller adresserat det folkspråkliga elementet som självfallet blev mycket mera betydelsefullt genom t.ex. Olaus Petri och Mikael Agricola. Eller slutligen så kunde man ha diskuterat hur det medeltida skolväsendet lever vidare under större delen av 1500-talet dock med nytt humanistisk, reformatorisk och filosofisk innehåll. Visst, mycket av detta *nämns* faktiskt, men till skillnad från annat så *tolkas* det inte.

Jag kan inte bedöma hur det här brottet i framställningen av den finska utbildningshistorien har blivit till. Det kan vara författarna, redaktörerna eller mera externa faktorer som finansierarnas möjligheter. Men det är ändå synd att den friskheten och den nytänkarandan som präglar bokens första etthundra sidor inte bevaras genom hela verket. Men den kommer tillbaka lite senare, tack och lov. Jag verkligen njöt av alla fördjupningsartiklar som ger mycket fina – och för det mesta inte tidigare skådade – inblickar i adelns, handelns och hantverkens, den kyrkliga folkbildningens och barnens utbildningshistoria. Det skall i detta sammanhang påpekas att alla dessa bidrag också uttryckligen sysslar med genusperspektivet och kommenterar kvinnornas roll i utbildningshistorien. Som kyrko- och bokhistorisk forskare blev jag berödd av Esko och Tuija Laines bidrag som bl.a. visar hur läskunnigheten växte sig starkare i Finland under den

tidigmoderna tiden, vilka regionala skillnader i läskunnigheten det fanns mellan västra och östra Finland och vilken roll psalmboken och bibeln under olika perioder spelade.

Huoneentaulun maailma kan nog betecknas som standardverk för den finska utbildningshistorien under medeltiden, den tidigmoderna tiden och den moderna tidens början. Den förser läsaren med för det mesta mycket relevant information, den presenterar materialet på ett pedagogiskt sätt med många bilder och med tilläggsinformation i inskjutna underkapitel. Boken är också till en hel del verkligen nydanande. Jag kommenterade här utförligast Hanskas och Lahtinens bidrag som diskuterar det heuristiska källproblemet och löser det så gott det går genom en gedigen användning av källkritiska verktyg. Även artiklarna om adeln, handel och hantverk, kyrkans roll för folkets (ut-)bildning om barn och barndom bryter i mångt och mycket ny mark och är därmed ytterst betydelsefulla bidrag.

En viss besvikelse finns dock eftersom beskrivningen av den utbildningshistorien efter reformationen och under ortodoxins tid inte är lika nydanande. Kanske är det inte ens författarnas, redaktörernas eller finansierarnas fel utan snarare ett symptom för att forskningen om reformationen och ortodoxin i Skandinavien inte har varit högt prioriterad de senaste årtiondena och att det därför blir svårt att hitta nya ingångar och sidovägar som bryter mot de hävdvunna beskrivningarna och kan tillföra det vetenskapliga samtalet ny evidens. Och jag är övertygad om att den evidensen finns och att traditionella – oftast svartvita bilder av historiska perioder – kan falsifieras och ersättas med mycket färgstarkare scenerier.

Otfried Czaika, TD

Otfried.Czaika[at]mf.no

Det teologiske menighetsfakultet (Oslo) och Södertörns högskola